

BÜYÜK SELÇUKLU SERAMİK SANATINDA RESİM PROGRAMI VE GELİŞEN FİĞÜR ÜSLÛBU

Gönül ÖNEY*

İran'dan Anadolu'ya uzanan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun, daha çok İran bölgesinde gelişen seramik sanatı, farklı teknikler, desenler, üsluplar ve formlarla İslam dünyasına yüzyıllar boyu izlerini hissettirecek yenilikler kazandırdı. Mezopotamya, Suriye ve Anadolu bu sanatsal atılıma kendine özgü değerler kazandırdı. Erken İslam dönemi seramiklerini ve el sanatlarının çeşitli dallarını süsleyen zengin figür repertuarı akislerini yer yer çini, duvar resmi, alçı ve taş kabartma malzeme ile mimari dekorasyonda da ortaya koydu.

Selçuklu seramiklerini bezeyen figürlerde Orta Asya step kültürünün yansımalarını ve İslamiyeti kabul etmiş olmalarına rağmen Şaman inançlarından etkilenen anlatımların izlerini gözleriz. Bu zengin figürlü programda erken İslam (Abbasi, Samanoğlu, Karahanlı, Gazneli), Zerdüş (Sasani), Hıristiyan (Ermeni, Bizans) sanatı yansımalarını da izleyebiliriz.

Selçuklu seramik sanatını bezeyen figürlü anlatım programının çeşitliliği bize resim yasağı konusundaki bilginin ne kadar hatalı olduğunu hatırlatır. Kur'an'da insan ve hayvan figürü resmetmenin yasaklandığı ve bu nedenle İslam sanatında resim ve heykele yer verilmediği hususundaki inanın yanlışlığı çeşitli sanat tarihçilerinin ve araştırmacıların yayınlarıyla açıklandığı halde, bu görüş halen tekrarlanıp durmaktadır¹. 9. yüzyılda derlenen hadislerde, hareket eden canlıları resmederek hareketsiz şekilde bağlamayı kısıtlayan ve benzeri hükümler 13. yüzyıldan sonra İslam sanatında figür betimlemelerinin giderek azalıp yok olmasına yol açtı.

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü.

¹ Öney, G., "Anadolu Selçuklularında Heykel, Figürlü Kabartma ve Kaynakları Hakkında Notlar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* I, Ankara 1994, s. 277-289; Creswell, K. A. C., "The Lawfulness of Painting in Islam", *Ars Islamica*, Vol. XI-XII, Michigan, 1994, s. 159-165; Çam, N., "İslamın Sanata ve Mimariye Bakışı", *Vakıflar Dergisi* 24, Ankara 1994, s. 277-289.

9. yüzyılda Abbasi halifesinin Oğuz boylarından gelen Türk askerlerinden oluşan ordusu için, Bağdat'ın kuzeyinde kurduğu ve merkez yaptığı Samarra kenti ile Mezopotamya'da yeşeren Orta Asya step kültürünün ve sanatının yeni soluğu, Batı Türkistan'dan İran'a akan Selçuklularla yeniden güçlenerek İslam sanatına yeni bir anlayış ve ruh verdi. İlk kez Abbasi'lerin lüster tekniğinde yapılan seramikleriyle İslam seramik programına yerleşen, Orta Asya göçebe ve Türk tarzında, bağdaş kurarak oturan, kaftanlı, kolları tirazlı, börk tipi başlıklı soyut hükümdar motifi veya saray soylusu Selçuklu seramiklerinin konu programında ana temadır² (Res. 1-3, 7, 13). Selçuklu sanatında sultan ve taht sahnesi, saray eğlenceleri, av, spor, savaş, edebiyat ve destanlardan alınan konular, doğa üstü gücüne inanılan siren, sfenks, grifon, çiftbaşlı kartal gibi yaratıklar, astrolojik ve şamani inanışlardan kaynaklanan figürler çok yönlü bir resim programı oluşturur (Res. 4-15). İçki, dans, raks, çalgı, süreklilik avı, polo oyunu, aşk sahneleri Selçuklu seramiklerini çeşitli akraba kompozisyonlarla, minyatürlerle yarışacak şekilde süsler³ (Res. 6-11). 11-13. yüzyıl Erken İslam el sanatlarının her dalında benzer konular aynı figür üslûbunun izlerini İran'dan Mezopotamya'ya, Suriye'ye, Anadolu'ya kadar sürdürür. Çeşitli müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer alan çok sayıdaki Selçuklu seramiklerinin figürlü anlatımı, Moğol akınları sonucu yanıp kül olan minyatürlerin yerine bize Selçuklu yaşantısı, gelenekleri, sarayı, adetleri, inanışları, kıyafetleri, modası, eğlenceleri v.s. için ışık tutar.

Selçuklu figür repertuarını lüster, minai, sgraffito (kazıma), sıraltı, tek renk sırlı, olarak isimlendirilen çeşitli tekniklerde yapılmış seramiklerde izleriz. İran'da Rey, Keşan, Curcan, Save; Suriye'de Rakka kentlerinde bulunan fırınlarda üretilen seramikler Anadolu'da da Konya, Kayseri, Akşehir, Antalya, Alanya saraylarının duvarlarını bezeyen çiniler hep aynı konu programının çeşitlemelerini sunar.

Dünya müzelerinde ve özel koleksiyonlarda yer alan seramik malzemenin bolluğu nedeniyle sadece lüster, minai ve sıraltı tekniğinde işlenen seramiklerden seçmelerle konu programını açıklamaya çalışacağız. Bu değişik türlerde, tekniğin ve farklı merkezlerin getirdiği özelliklere rağmen genelde konu ve üslûp beraberliği izlenmektedir.

İran'da Rey ve Keşan şehirlerinde üretilen lüster seramiklerin farklı özellikleri vardır. Lüster seramikler İslam dünyasına ilk kez 9. yüzyılda Bağdat ve Samarra'da kazandırılmıştır. İslam'da altın tabak, çanak kullanmak lüks olduğundan, caiz

² Selçuklu kıyafetleri için bak. Atasoy, N., "Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı* IV, İstanbul 1970-71, s.111.151. Ayrıca bak. Süslü, Ö., *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989; Otto-Dorn, K. "Die Menschliche Figurendarstellung auf Fliesen von Kobadabad", *Forschungen zur Kunst Asiens. In Memoriam Kurt Erdmann*, İstanbul 1970, s. 111-139.

³ Çeşitli örnekler için bak. Atıl, E. *Ceramics from the World of Islam. Freer Gallery of Art. Washington* 1973, Fig 25, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 48, 51, 52, 53.

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

görülmemiş, altın ışıltısı veren lüster seramikler, beyaz opak bir sır üstüne metal oksitleriyle desenlendirilip alçak hararete tekrar fırınlanarak altın sarısı, kahverengi metal ışıltısı veren çanak, çömlek, vazo, sürahi, kalemdan, kadeh, duvar çinisi v.s. üretilmiştir. Bazı lüster örneklerde fırınlamadan önce, sır içine intibak eden ve yer yer deseni tamamlayan koyu mavi renkli sır da kullanılmıştır.

Lüster seramiklerde rastlanan usta isimleri ve tarihleri, çoğunlukla 12. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başına ait olduklarını belgeler. 1220 yılındaki Moğol akınlarında yakılıp yıkılan Rey ve Keşan şehirlerinden kaçan ustalar İran ürünlerinin azalmasına yol açar. Suriye, Mısır ve Anadolu'da büyük olasılıkla İran'dan kaçan ustaların sürdürdüğü lüsterler daha düşük kaliteli, daha soyut desenli ve sade konulu ürünler olur.

İran'da Rey kentinde imal edilen lüsterler Keşan ürünlerine göre daha soyut ve çoğunlukla tek figürlüdür. Bağdaş kurarak oturan sultan, saz çalan figürler, avlanan avcı, av hayvanları beyaz zemin üzerinde altın tonlarıyla silüet şeklinde belirir (Res. 2-4). Desen negatif şekilde lüster zeminde, beyaz bırakılan alanlarla da belirebilir. Bazen figürlerin etrafında zeminden ayırıcı beyaz boş bir çerçeve görülür. Zeminde genelde doğayı simgeleyen yarım ve tam palmetli sade bir rumi bezeme kullanılır.

Soyut şekilde işlenen insan (sultan, saray soylusu) figürlerinin kaftanlarında, hayvanların gövdelerinde yer alan benekler, Çintemaniler step ve Uzak Doğu kültürünün uzantılarıdır. Bağdaş kurarak oturuş, börk tarzı başlıklar, Moğol tipi, şişman yanaklı ve çekik gözlü yüzler, kaftan, kollarda tiraz bantları, zengin at koşum takımları Orta Asya etkilerinin belirgin özellikleridir. Figürlerin başını kuşatan hâle motif, Hıristiyan azizlerinden esinlenen ilginç sentezi yansıtır.

Desenleri minyatür üslubunda işlenen Keşan lüsterlerinde kompozisyon daha sıkışık, karmaşık ve zengin figürlüdür⁴. Detaylı süsleme ve kıvrık hatlarla doldurulan figürler, ince ince işlenip ağ gibi örülen zeminle kaynaşmış gibidir. Bazı örneklerde zeminde sarmaşıklar arasına gizlenmiş beyaz güvercinler seçilir. Desenlerin aşırı doldurulmuş zeminden ilk bakışta seçilmesi zordur (Res 5-6, 15). Tabakları, sürahileri, duvar çinilerini v.s. çevreleyen neshi yazı bordürleri çoğunlukla Farsça aşk metinlerini kapsar. Usta kitabeleri, tarihler ise Arapça yazılmıştır. Taht, av, eğlence, polo oyunu, astrolojik konular Keşan lüster seramiklerinde çeşitli kompozisyonlarla bol bol üretilmiştir. Rey ve Keşan'da kullanım seramiği yanı sıra üretilen çiniler de boldur. Saraylar, köşkler ve sivil yapılar için kullanılan çinilerde de seramiklere benzer figürlü konular işlenmiştir. Figürlü desenli yıldız şeklindeki çiniler, bitkisel desenli haç biçimli çinilerle bağlanarak büyük panolar oluşturmaktadır. Özellikle Keşan'da yapılan lüster çiniler zengin desenleriyle dikkati çeker.

⁴ Ettinghausen, R.-Guest, G., "The Iconography of Kashan Luster Plates", *Ars Orientalis*, Vol. IV, 1961, s.25-64.

Gönül Öney

Çok renkli, “minai” adını alan teknikle işlenmiş, minyatür resimlerini hatırlatan seramikler ilk kez 12. yüzyıl sonu 13. yüzyıllarda İran’da Rey, Save ve Curcan şehirlerinde üretilmiştir. Suriye’de uygulanmayan, Anadolu’da ise sadece Konya’da Alaeddin Sarayı’nda (1156-1192) yapının Sultan II. Kılıçarslan dönemine ait çinilerinde hayat bulan minai tekniği Moğol akınlarnının tahribatından kendini kurtaramayıp seramik dünyasından silinmiştir⁵.

Minai tekniğinde, çift fırınlama ile beyaz opak bir sır içine ve üstüne mavi tonları, yeşil, siyah, kahverengi, kırmızı, beyaz ve altın yaldızla renklendirilen figürler bize sanki Selçuklu çağının renkli resim albümünü sunar.

Tahtta bağdaş kurarak oturan, çekik gözlü, şişman yanaklı, Moğol yüzlü, başı haleli ve külâhlı, desenli kaftan giymiş, kolları tirazlı, elinde ebedi hayat suyunu ve gücü simgeleyen kadeh tutan sultan, çoğu kez ayakta duran ikili veya daha çok sayıda saray ileri gelenleriyle çevrelenmiştir (Res. 7). Seramiklerde resmedilen, alta doğru daralan geniş ağızlı kadehlere benzer formdaki cam kadehler 13. yüzyılda Halep’te üretilmiştir. Çoğu kez tahtın altında ve üstünde, sarayı ve cenneti sembolize eden tavus çifti görülür. Sasani sanatında hükümdarlıkla ilgili konularda gördüğümüz tavus, Hıristiyan sanatında da cennet sembolü olarak kullanılır ve çoğu kez mezar taşlarında resmedilir. İslam sanatında ise taht tasvirlerinde ve saray çinilerinde kullanılan tavusun, sarayı cennetten bir köşe gibi tanımladığını söyleyebiliriz. Bazı minai seramiklerde tahta güç katan ve sultanı, sarayı, av partilerini koruyan, tılsımlı ve koruyucu etkisi olduğuna inanılan sfenks veya siren figürleri de konuya katılır (Res. 7, 9, 10). Kadın ve erkek figürlerinin zengin desenli giysileri, başlık tipleri, çağın kumaş ve giysi modası için aydınlatıcı olur. Çoğu kez taht sahnesi av sahnesi ile birlikte canlandırılır. İkili avcılar, grup halinde avcı kuşla avlanmalar, kaçan av hayvanları, ava uğur getiren sfenksler, av sonlarında verilen içkili ziyafetler, çalgılı çengili eğlenceler, polo oyunu minai seramiklerinin zengin figürlü konuları olur⁶ (Res. 8-11). Polo oyunları ve yarışlar Selçuklu saraylarında önemli bir etkinlikti. Elinde ucu kıvrık polo sopası tutan atlı tasvirleri, eğlencenin seramiklere yansımış örnekleridir (Res. 6).

Selçuklu saraylarının aşk, meşk sahnelerinde, birbirini içki sunarak, lavta, lir, tambur, saz, darbuka çalarak eğlendiren, zengin giysili süslü sevgililer canlandırılır. Bazı seramikleri kuşatan Farsça aşk mısraları, sanki bu aşıkların birbirlerine sundukları aşk dolu sözcüklerdir (Res. 10,12).

⁵ Alaeddin Köşkü için bak., Sarre, F., *Der Kiosk von Konia*, Berlin 1936. Genel bilgi için bak. Lane, A., *Early Islamic Pottery*, London 1947, s.41-43. Ayrıca bak. Atl. E., *Ceramics from The World of Islam*, Washington 1973, s. 82-117, PL. 35-51.

⁶ Av sahneleri için bak. Öney, G., “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri”, *Anadolu (Anatolia)* VI, Ankara 1967, s. 121-159, Figs. 1-37.

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

Washington D. C. Freer Gallery of Art'ta bulunan bir minai seramikte canlandırılan sevgililer çağıın romantik aşkını bütün detaylarıyla aksettirir (Res. 12). Sakallı, bıyıklı, başı hâleli ve zengin süslü başlığı ve kaftanı olan soylu erkek sevgilisine lir çalarak aşk nağmeleri döktürür. Kurdeleli ve mücevherli başlıklı, yıldız desenli kaftanlı, küpeli, kolyeli, yüzüklü, halhallı, elleri ve ayakları kınalı, döğmeli sevgilisi ise kadehle içki sunar⁷. Sevgililerin şişman yanaklı, Moğol tipi yüzleri, kaftan desenleri, kollarındaki tiraz bandları, mücevherleri çağıın modasını, güzellik idealini yansıtan ilginç detaylardır.

13. yüzyıl başlarında “minai” seramiklerindeki konulara benzer örnekleri, daha sade kompozisyonlarla ve daha az sayıda, Keşan'da üretilen “sıraltı tekniğinde” yapılmış seramiklerde izleriz. Bu örneklerde desenler şeffaf renksiz sır altına siyah, kahverengi, mavi tonlarında veya firuze sır altına siyahla olur. Özellikle firuze sırlı olanlarda ilginç örneklerle karşılaşırız (Res. 13). Freer Gallery of Art'ta bulunan firuze sırlı taht sahneleri en başarılı örneklerdendir⁸. Betimleme lüster ve minai tekniğinde işlenen seramiklerde görülen figür ve desen üslûbunu aynen yansıtır.

Selçuklu minai ve lüster seramikleri figür programının bir bölümünde, ünlü aşkların öykülerini yansıtan İran edebiyatından ilham alan konular işlenir. Nizami'nin aşk öyküsünden Hüsrev ile Şirin'in karşılaşmasını konu eden, 1210 yılına tarihlenen bir lüster tabakta, maiyeti ile at gezintisi yapan Hüsrev'in gölde çıplak olarak yıkanan Şirin'i görmesi ve onu hayranlıkla seyretmesi canlandırılmıştır. Atın arkasında yer alan Hüsrev'in arkadaşları konuya gizemli bir hava katar⁹ (Res. 14). Benzer konu daha geç dönem İran minyatürlerinde de tekrarlanmıştır.

Freer Gallery of Art'ta bulunan minai tekniğinde işlenmiş tabakta İran Sasani hükümdarı Behram Gur'un Hint'li sevgilisi Sapinad fil üzerinde sürücüsü, Arap kölesi ve sekiz hizmetkârı ile, tahterevan içinde canlandırılmıştır¹⁰ (Res. 15). Çeşitli örneklerle çoğaltılabilecek öykü, aşk, kahramanlık, savaş v.s. konuları bazen aynı seramik üzerinde, aşamalı olarak, çizgi roman gibi işlenir.

Selçuklu seramiklerinde, bütün Orta Çağ İslam saraylarında önemli yeri olan yıldız falı, burçlar ve gezegenlerle ilgili inançların yansması da görülür. Selçuklu saraylarında, önemli etkinliklerden önce sultanların müneccimlere danıştığı ve astrolojik

⁷ Atıl, E., *a.g.e.*, P.L. 41, s.95. İçki kadehi için bak. Öney, G., 12.-13. Yüzyıl Anadolu Cam İşçiliğinde Kadeh”, *Ist International Anatolian Glass Symposium 1988*, İstanbul 1990, s. 64-69; Öney, G., “Thoughts on Glass Beaker Fragments Found During the Samsat Excavations”, *A Dedication to Nimet Özgüç (Aspects of Art and Iconography Anatolia and Its Neighbors)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, pp. 461-466.

⁸ Atıl, E., *a.g.e.*, P.L. 52, s.119.

⁹ Atıl, E., *a.g.e.*, P.L. 28, s.68-69.

¹⁰ Atıl, E., *a.g.e.*, P.L. 39, s.91.

değerlendirmelere önem verdiğini biliyoruz¹¹. Ay, güneş ve gezegenler, burçlar çoğunlukla bağdaş kurarak oturan ve ellerinde ilgili sembolleri tutan insan figürleriyle canlandırılmaktaydı. Burçlar bazen arka arkaya dizili atlı figürleriyle betimlenmiştir. Kopenhag'da David koleksiyonunda yer alan bir tabakta, tabağı çevreleyen ve burçları simgeleyen bağdaş kurarak oturan figürlerin ortasında, sekizinci gezegen olarak maske şeklinde güneş yer alır¹² (Res. 16).

Burç ve gezegen tasvirleriyle ilgili olarak Uzak Doğu'nun, Çin'in etkisiyle Türk-Çin hayvan takviminin de bazı lüster çinilere konu olduğunu izliyoruz. Karmaşık rumi kıvrımların, palmetlerin arasında tavşan, panter, at, köpek, ejder, yılan gibi takvim hayvanlarının başları Türk-Çin takviminin Selçuklu saraylarında kullanıldığını belgeler. Çinide eksik olan hayvanların duvarda yer alan bitişik bir başka çinide tamamlanmış olması gerekir¹³.

Çok sayıda zengin örnekle bugüne ulaşan İran bölgesi Selçuklu seramiklerinin uzantısını 12. yüzyıl sonu - 13. yüzyılda Suriye'de özellikle Rakka'da üretilen lüster ve sıraltı teknikli seramiklerde buluruz. Suriye'de bulunan lüster çiniler Rey ve Keşan lüsterleriyle kıyaslanınca çok düşük kaliteli, taşra örnekleridir. Figür repertuarının Suriye lüsterlerinde çok azaldığı gözlenir. Ender av hayvanı ve bağdaş kuran insan figürleri soyut ve yenilik getirmeyen örneklerdir. Benzer lüsterler büyük olasılıkla yerel yapım olarak Adıyaman'da Samsat kazılarında da bulunmuştur¹⁴. Rakka sıraltı seramiklerinde de figürlü örnekler İran'a göre azalır. Desenler İran'dan tanıdığımız örneklere benzemekle birlikte konu grupları yerine tek insan veya sfenks, siren, tavus, av hayvanı, kuş figürleri işlenir. İran Selçuklu sıraltı seramiklerinde olduğu gibi, şeffaf firuze sıraltına siyah veya renksiz sıraltına siyah, mavi tonları, kahverengi, firuze renkler kullanılır (Res. 17-18). Rakka seramiklerinin parlak devri 1171-1259 yılları arasına tarihlenir. Bu seramiklerin Anadolu'da Alaeddin Keykubad devri (1219-1237) saray çinileriyle teknik, desen ve renk benzerliği şaşırtıcıdır. Büyük olasılıkla Suriye'den gelen ustalar Büyük Selçuklu ve Rakka üslubu karmasını Anadolu'ya taşıdılar. Bu alanda en zengin örnekler Sultan Alaeddin Keykubad'ın yazlık sarayı Kubadabad Kazısında bulunmuştur.

¹¹ Otto-Dorn, K., "Figural Stone Reliefs on Seljuk Sacred Architecture in Anatolia", *Kunst des Orients*, XII, 2, Wiesbaden 1978-79, pp.106-109.

¹² Öney, G., "Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture", *Anatolica* III, Netherlands 1969-70, pp. 195-203, Fig. 3.

¹³ Otto-Dorn, K., *a.g.e.*, s. 142-145; Otto-Dorn, K., "Darstellungen des Turco-Chinesischen Tierzyklus in der Islamischen Kunst", *Ernst Diez Armağanı 1963*, s. 131-165.

¹⁴ Öney, G., "1978-79 ve 1982 Yılı Samsat Kazılarında Bulunan İslam Devri Buluntularıyla İlgili İlk Haber", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi I*, İzmir 1982, s. 71-81; Bulut, L., *Samsat Ortaçağ Seramikleri (Lüster ve Sıraltılar)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no.108, İzmir 2000.

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

1964 yılında sistemli şekilde Prof. Dr. Katherina Otto-Dorn tarafından başlatılan Beyşehir Kubadabad Saray kazıları, uzun bir aradan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Profesörü Rüçhan Arık tarafından sürdürülmektedir¹⁵. Sarayın duvarlarını süsleyen yıldız-haç kompozisyonunda yerleştirilmiş, lüster ve sıraltı tekniğinde işlenmiş çiniler bir arada değerlendirildiğinde, Büyük Selçuklu seramiklerinden tanıdığımız konulara benzer programla karşılaşırız. İran Selçuklu örneklerinde konular bütünüyle tek seramik üzerinde verilirken, Anadolu'da her bir yıldız çinide ayrı ayrı sultan, saray kadını, hizmetkar, sfenks, siren, tavus, arslan, çift başlı kartal, kuş, tilki, tavşan, kurt gibi çeşitli av hayvanları, avcı kuş resimleri yer almaktadır (Res. 19-23). Yıldızları birbirine bağlayan haç biçimli çiniler rumilerle bezenmiştir. Yıldız çiniler beyaz zemin üzerine sıraltı mavi, lacivert, siyah, mor, yeşil renklerle veya altın tonlarında lüster tekniğinde işlenmiştir. Haçlar ise firuze sır altına siyahla veya patlıcan moru sır üzerine lüster ile bezenmiştir.

Bugün Konya Karatay Müzesi'nde sergilenen ve yapıya masal atmosferi katan çiniler, Büyük Selçuklu seramiklerindeki figür repertuarının, bu kez mimariye aksetmiş örneklerini sunar. Sultan Alaeddin Keykubad'ın ünlü yazlık sarayını süsleyen çinilerin benzerleri, kazısı tamamlanmamış veya henüz yapılamamış diğer Selçuklu saraylarında da görülmektedir.

Maalesef kazısı tamamlanamayan, Konya Alaeddin Sarayı'na ait, bugün Konya Karatay Müzesi'nde bulunan az sayıda "minai" tekniğinde işlenmiş çiniler Büyük Selçuklu minailerine benzerliği nedeniyle yapının ilk yapılış devrine (1156-1192) ait olmalıdır¹⁶. Minyatür üslubunda işlenen taht, av, kuş v.s. figürleri, Alaeddin sarayının Sultan Alaeddin Keykubad devrine tarihlediğimiz figürlü alçılarıyla birlikte, zengin Selçuklu saray anlatım programını tamamlar.

İran Selçuklu seramiklerinden Anadolu'ya kadar uzanan figürlü konu programı bazı farklılıklara rağmen özde benzer anlatımlarla ve biribiriyle akraba üslupla izlenir. Çeşitli dünya müzelerinde, koleksiyonlarında sayısız örnekle yer alan bu seramiklerin sadece Konya ve İstanbul müzelerinde birkaç örnekle tanıtılabilmesi üzücüdür. Son

¹⁵ Otto-Dorn, K.-Önder, M., "Kubadabad Kazıları 1965 Yılı Ön Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi* XVI, s. 237-248; Otto-Dorn, K., "Bericht Über die Grabung in Kobadabad 1966, *Archäologischer Anzeiger*, 1969, s. 438-506; Arık, R., "Kubadabad Excavation (1980-91)", *Anatolica* no. XVIII, Den Haag 1992, s. 101-118; Arık, R., "Kubadabad Çinileri Tarihi Aydınlatıyor", *Sanatsal Mozaik*, Y. 1, S. 2, Ekim 1991 İstanbul, s.18-27; Öney, G., "Kubadabad Ceramics", *The Art of Iran and Anatolia from 11th to the 13th Centuries A.D. Colloquies on Art and Archaeology in Asia*, no. 4, London 1974, s. 68-84., Arık, R., *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul 2000.

¹⁶ Öney, G., *Türk Çini Sanatı*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1976, s. 41-42; Öney, G., *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978, s. 94-95, 102-103. Ayrıca bak dip notu 5.

yıllarda gelişen Selçuklu çağı Anadolu saray kazıları sonucu bulunan zengin saray çinilerinin benzer konu programı ve üslubu bu konudaki bilgilerimize ışık tutmaktadır.

RESİM LİSTESİ

Res. 1- İngiltere, Oxford Ashmolean Müzesinden çukur tabakta, opak beyaz sır üzerine lüster bezemeyeyle işlenmiş bağdaş kurarak oturan, taçlı sultan figürü. Mezopotamya, 9.-10. yüzyıl (Allan, J. W., *Ashmolean Museum, Medieval Middle Eastern Pottery*, Pl. 8, Oxford 1971, s. 13-14).

Res. 1-. Londra, Victoria and Albert müzesinde, Rey kentinden vazo üzerinde, kaftanlı, başlarında börk tipi başlık ve etrafında hale bulunan, bağdaş kurarak oturan figürler. 13. yüzyıl başı (Foto: Gönül Öney).(Lane, A: *Early Islamic Pottery, Mesopotamia, Egypt and Persia*, London 1947. Resin 56 A)

Res. 1-. Londra, Victoria and Albert müzesinde Rey kentinden lüster seramik tabakta elinde ebedî hayat meyvesi nar tutan, bağdaş kurarak oturan figür. 12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başı (Foto: Gönül Öney).

Res. 4- Londra Victoria and Albert müzesinde Rey kentinden lüster tekniğinde seramik tabakta atlı av sahnesi. 12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başı (Foto: Gönül Öney) (Lane, A., *Early Islamic Pottery, Mesopotamia, Egypt and Persia*, London 1947, Pl.52).

Res. 5-. Oxford, Ashmolean müzesinde, Keşan kentinden lüster tekniğinde tabakta balıklı göl kenarında sohbet eden figürler, 13. yüzyıl başı (Féhervari, G., *Islamic Pottery*, London 1973, Pl. 46, No. 105, p.93).

Res. 6- Londra Victoria and Albert müzesinde Keşan kentinden lüster tekniğinde tabakta ucu kıvrık polo sopası ile polo oyuncusu. Zeminde Keşan lüsterlerinin özelliği olan beyaz güvercinler ve rumiler. 13. yüzyıl başı. (Lane, A. *a.g.e.*, Resim 6)

Res. 7- Lisbon Gülbenkian koleksiyonunda, Rey kentinden minai tekniğinde süslenmiş kâsede tahtta oturan sultan, maiyeti, tavuslar ve koruyucu sfenksler. 13. yüzyıl başı (Foto: Gönül Öney).

Res. 8- Londra Victoria and Albert müzesinden Curcan kentinde bulunmuş muhtemelen Rey yapımı minai tekniğinde süslenmiş sürahide av şöleninde eğlenen saray soyluları ve avcı kuşlarla avlanan avcılar. İran, 12.-13. yüzyıl başı (Mikami, T., *Ceramic Art of the World*. Volume 21 PL. 58, Shogakukan 1986, s. 74).

Res. 9- Londra British Museum'da Rey kentinden minai tekniğinde süslenmiş tabakta ağaç etrafında şahinle avlanan avcılar, üstte av şöleninde eğlenen saray

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

soyluları, altta ava uğur getiren koruyucu sfenks çifti. 13. yüzyıl başı. (Foto Gönül Öney)

Res. 10- Washington D. C. Freer Gallery of Art'tan minai tekniğinde süslenmiş çukur çanakta çalgı çalarak eğlenen saraylılar, altta ve üstte sarayı koruyan sfenksler (Çanağın dış yüzünde ortada tahtta bağdaş kurarak oturan sultan, tavus çifti ve kenar bordürlerinde ikili guruplar halinde eğlenceyi seyreden saraylılar). İran 13. yüzyıl (Atıl, E., *Ceramics From the World of Islam*, Freer Gallery of Art Fiftieth Anniversary Exhibition, Washington 1973, Fig. 51, s. 117).

Res. 11- Kopenhag David koleksiyonunda firuze sırlı sürahinin gövdesinde kabartmalı ve altın yıldızla desenlendirilmiş, el ele tutuşup halay çeken figürler. (*David Samling Islamisk Kunst*, The David Collection Islamic Art. Kopenhag 1975, s.41)

Res. 12-. Washington D. C. Freer Gallery of Art'tan minai tekniğinde süslenmiş tabakta saraylı aşıklar. İran, Keşan 12. yüzyıl sonu–13. yüzyıl başı (Atıl, E., *a.g.e.*, Fig. 41, s. 95).

Res. 13- Washington D. C. Freer Gallery of Art'ta Keşan'dan ? şeffaf firuze sıraltına siyahla desenlendirilmiş tabakta tahtta bağdaş kurarak oturan sultan ve etrafını kuşatan saraylılar. 13. yüzyıl başı (Atıl, E., *a.g.e.*, Fig. 32, s.119).

Res. 14- Washington D. C. Freer Gallery of Art'ta Keşan'dan 1210 yılına tarihlenen ve Seyid Şemseddin-el Horasani imzalı lüster bezemeli tabakta İran edebiyatından Hüsrev ile Şirin sahnesi? (Atıl, E., *a.g.e.*, Fig. 28, s. 89).

Res. 15- Washington D. C. Freer Gallery of Art'ta minai tekniğinde süslenmiş tabakta İran edebiyatından Firdevsi'nin Şahnamesinden fil üzerinde Bahram Gur'un Hind'li gözdesi Sapinad'ın sürücü ve arap kölesi ile gelin gitmesi. İran, 12. yüzyıl sonu – 13. yüzyıl başı (Atıl, E., *a.g.e.*, Fig. 39, s. 91).

Res. 16-. Kopenhag, David Koleksiyonundan minai tekniğinde süslenmiş tabakta insan figürleriyle betimlenen gezegenler ve ortada güneş. İran, 12. yüzyıl sonu–13. yüzyıl başı (Öney, G., “Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture”, *Anatolica* III, Netherlands 1969-70, pp: 249-253, Fig.3).

Res. 17-. Cambridge, Ashmolean müzesinden (Reitlinger Koleksiyonu) şeffaf renksiz sıraltına mavi, siyah, fes kırmızısı renklerle işlenmiş, elinde kadeh tutan saraylı, Rakka (Suriye), 13. yüzyıl (Foto: Gönül Öney) (Porter , V., *Medieval Syrian Pottery Ashmolean Museum*, Oxford 1981, Pl. 20, s. 29).

Res. 18-. Cambridge, Ashmolean müzesinde (Reitlinger armağanı) renksiz şeffaf sıraltına mavi, siyah, yeşil renklerle işlenmiş tavus figürü. Suriye, Rakka. 13.

Gönül Öney

yüzyıl (Foto: Gönül Öney) (Porter , V., *Medieval Syrian Pottery Ashmolean Museum*, Oxford 1981, Pl. 12, s. 31).

Res. 19- Beyşehir Kubadabad sarayı yıldız çinisinde şeffaf sıraltına mavi, siyah, mor, renklerle işlenmiş, bağdaş kurarak oturan sultan. 1236 civarı, Konya Karatay Medresesi müzesi (Foto: Gönül Öney) (Ayrıca bak. Arık, R., *Kubad Abad*, Res: 182, s. 132-134).

Res. 20- Beyşehir Kubadabad sarayı yıldız çini fragmanları. Şeffaf sıraltına mavi, mor, siyah renklerle işlenmiş elinde kadeh tutan saraylı kadın. 1236 civarı. Konya Karatay Medresesi müzesi (Foto: Gönül Öney) (Ayrıca bak. Arık, R., *Kubad Abad*, Res: 186-187)

Res. 21- Beyşehir Kubadabad sarayı yıldız çinisinde şeffaf sıraltına mavi, mor, siyah renklerle işlenmiş tavus figürü. 1236 civarı. Konya Karatay Medresesi müzesi (Foto: Gönül Öney) (Ayrıca bak. Arık, R., *Kubad Abad*, Res: 90-99, s. 95-101).

Res. 22- Beyşehir Kubadabad sarayı yıldız çinisinde lüster tekniğinde işlenmiş sfenks figürü. 1236 civarı. Konya Karatay Medresesi müzesi (Foto: Gönül Öney) (Ayrıca bak. Arık, R., *Kubad Abad*, Res: 164a, s. 124-125).

Res. 23- Beyşehir Kubadabad sarayı yıldız-haç kompozisyonlu çinilerinde siren ve av hayvanı. Konya Karatay Medresesi müzesi (Foto: Gönül Öney) (Ayrıca bak. Arık, R., *Kubad Abad*, Res: 141,142,145, s. 112).

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

Res. 1

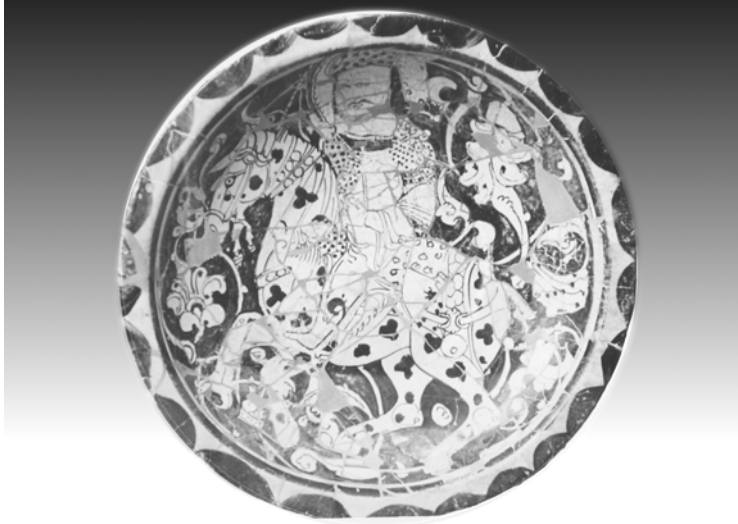

Res. 2

Gönül Öney

Res. 3

Res. 4

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

Res. 5

Res. 6

Gönül Öney

Res. 7

Res. 8

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

Res. 9

Res. 10

Gönül Öney

Res. 11

Res. 12

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

Res. 13

Res. 14

Gönül Öney

Res. 15

Res. 16

Res. 17

Res. 18

Gönül Öney

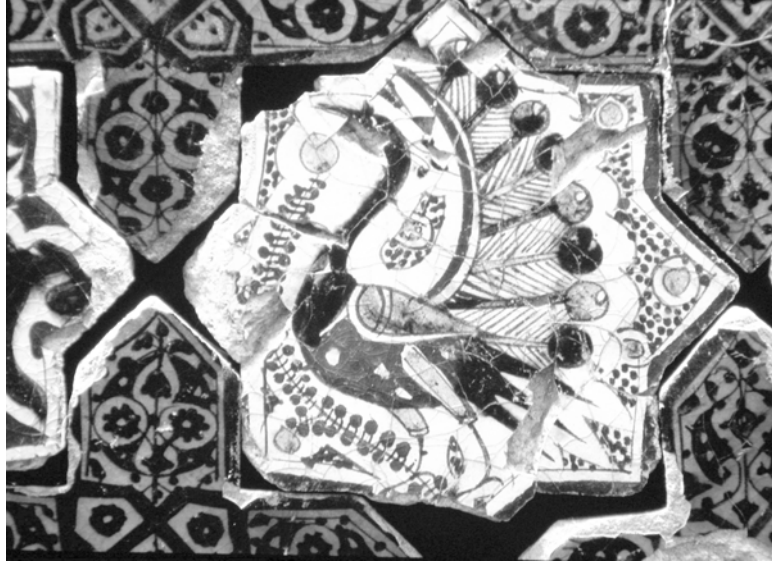

Res. 19

Res. 20

Büyük Selçuklu Seramik Sanatında

Res. 21

Res. 22

Gönül Öney

Res. 23